

El barri de Son Fangos. Apunts per a una memòria

Gabriel Barceló Bover

Ara fa una quarantena llarga d'anys, el que coneixem actualment pel barri de Son Fangos¹ eren uns terrenys plans i molt fèrtils per on passava un albelló —de vegades un autèntic torrentó que baixava de la banda de la carretera de Felanitx— als hiverns de molta pluja. Aquestes terres eren conegudes amb el nom de na Teula o na Gil. Llavors només hi havia una caseta d'eines² amb una mica de jardí. Les més properes eren les de Can Vencís, a la banda de xaloc (si ens situam en el centre de l'actual barri) i les de Can Bulla, un poc més amunt d'aquelles; les de na Molla a la banda de migjorn; per la banda de mestral, qualche caseta de foravila; per la de tramuntana i gregal, la ronda de Felanitx encara només estava dissenyada damunt els plans de per devers la Sala i únicament s'havia encetada amb una casa davant l'era i la caseta d'en Tomeu Vinagre, a ses Forques. La resta, figueral i camp ben conreat perquè llavors no es podia deixar cap terra sense produir. Era indispensable per a l'economia dels pagesos manacorins.



Ubicació i topografia

La barriada de què ens ocupam s'ubica a la part de llebeig —SW— del nucli urbà Manacor, ran del camí de Son Fangos —d'ací el seu nom actual— a un centenar de metres lluny de la ronda de Felanitx. A la banda dreta del camí de Son Fangos i en el mateix indret, actualment té els següents carrers, anant de la ronda de Felanitx cap a Son Fangos: carrer de la Llimonera, carrer del Taronger, carrer de l'Ametler, carrer de l'Olivera i carrer del Cirerer. A la banda de l'esquerra, en direcció xaloc-mestral (SE-NW), el carrer de l'Hortència i un atzucac o carreró particular³, sense nom. A la banda oposada al carrer-camí de Son Fangos, i a la banda de mestral (NW) i paral·lel al camí, el carrer del Garrover —amb la iniciada plaça del Pilar— i el camí de ses Tapareres que tanca la topografia del barri.

Naixement

El barri té els seus orígens a les terres que eren de l'oficial saig de Manacor, l'amo en Miquel Febrer Soler, que deixà en herència als seus fills Ramon i Juli. Aquests, no gaire entusiasmats en l'agricultura⁴, l'any 1967 les varen vendre a unes famílies d'immigrants de la península que havien arribat feia poc a Manacor cercant feina en l'explosió de la construcció i bum turístic que ens havien regalat la política del Sr. Fraga i l'Estat espanyol. La família composta per **José Antonio Tercero Alfaro** i la seva esposa **Rosario López Pedrosa**, venien del seu poble de naixença, Alcazovo, Albacete, i s'allotjaren de tot d'una a ca uns familiars seus que ja havien arribat a Manacor abans, on visqueren plegats, al carrer d'en Sebastià Planissi. José Antonio tenia aleshores 27 anys justs (havia nascut el 1940) i la seva esposa la mateixa edat. En José Antonio va comprar a Ramon Febrer Gomila, fill major del saig l'amo en Miquel, el tros que li havia tocat d'herència, d'una extensió de 19 àrees i escaig, un poc més d'un quartó. La venda es va escripturar a cal notari Damià Galmés *des Pou Nou*, el 20 de juny de 1967. El preu que figura a l'escriptura és de 1500 pessetes. Però la realitat ja era tota una altra, puix segons paraules del matrimoni Tercero-López el cost real va ser de 127.000.

Comencen les partions

El nou propietari del quartó de na Teula va oferir la meitat de les terres comprades al seu germà Reyes⁵, que aleshores vivia amb la seva esposa, Bienvenida Sáez Sánchez, i els primers dels seus 6 fills, a les cases de Can Ramon Grimalt *Vencís*, a un centenar de metres en línia recta del tros de terra adquirida. S'entengueren, deixaren una franja enmig de 3 metres d'amplària, i començaren a construir-s'hi un habitatge digne, d'una sola planta, a fi d'alliberar-se del pagament dels lloguers respectius que ja començaven a ser onerosos per a les economies familiars⁶. Un jornal de picapedrer d'aleshores era d'unes 250 pessetes setmanals. Així, aquests diners que s'estalviarien servirien per anar pagant la terra i els materials de construcció de la casa.

El nucli inicial i els primers habitants

La caseta de n'Isidoro —desapareguda— i aquestes dues cases noves, que avui tenen la façana esbiaixada al carrer de Son Fangos, amb un petit pati amb jardí al davant per treure el biaix, una a cada banda de l'actual carrer de l'Ametler, numerades amb el 5 i 6 respectivament, són les primeres construccions del raval. Un any després de l'adquisició, devers el juny de 1968, en Reyes Tercero i la seva família ja s'hi mudaren, malgrat que no estava, ni de molt, acabada. Uns mesos més tard, en José Antonio i la seva dona farien el mateix amb la seva. Altrament, en el camí de ses Tapareres, també dins na Gil, el matrimoni Duran-Vives es mudà a la casa actual núm. 1, aleshores no acabada de construir, el 22 de juny de 1969⁷. Sembla, per tant, que Isidoro Tejada i la seva dona, els germans Tercero i els Duran-Siquier en són els fundadors i primers habitants, de la incipient barriada.

Les primeres segregacions

Per afrontar la construcció dels respectius domicilis els germans Tercero Alfaro tengueren la pensada de vendre la resta de les seves parcel·les. El més agosarat va ser en Reyes. Va fer tres bocins del que quedava del seu tros i els va vendre als germans *Pollencins* seguint aquest ordre cronològic i a la banda dreta del carrer de l'Ametler: el primer, a en Bartomeu Oliver Morey; el segon, a n'Antoni; el tercer a en Guillem.

Per la seva banda, en José Antonio també va dividir la resta dels seus terrenys en tres parts i els va transferir, però començant en sentit invers (del fons de la parcel·la en direcció al camí de Son Fangos). Els compradors també foren, en el mateix ordre: en Pere Pou, na Francesca Bonnín *Biromba* i un tal Liberato que posteriorment els va revendre.

El desplegament cap a la Ronda de Felanitx

El primer que va construir-hi ca seva, actual camí de Son Fangos núm. 4, va ser el matrimoni Pedro López Martínez⁸ i Maria Hernández Sierra.

Aquests consorts compraren la seva parcel·la de terra a Maria Gelabert Garau, com consta a l'escriptura atorgada pel notari Damià Galmés el 1970. El tros de terra, de 250 m², els va costar 83.000 pessetes, preu real.

En Pedro López construïa el seu domicili dos anys més tard que els germans Tercero, és a dir, el 1970.

En aquest tros de terra hi va néixer, per tant, el carrer actualment retolat amb el nom del Taronger, de tres metres d'amplària, com el de l'Ametler.

La barriada creix cap a llebeig

Per la seva part, l'altre fill de l'amo en Miquel *Saig*, en Julio Febrer Gomila, va cedir el seu tros a n'Antoni Bassa Fiol que va fer les parcel·les i les va vendre a en Tomás Sánchez, a n'Emiliano Domínguez, a n'Ismael Sevilla⁹, a n'Antonio Guzmán, a en Joan Truyols i a n'Antoni *Cirgueta*.

Així va néixer mig carrer de l'Olivera (la part dreta entrant pel camí de Son Fangos), aquest de sis metres d'amplària, ja que la parcel·lació de la banda esquerra va deixar altres 3 metres per a via pública.

Dins les terres que eren de l'amo en Joan Capllonch¹⁰ hi nasqueren, com ja hem apuntat, la meitat del carrer de l'Olivera i el del Cirerer, aquest també amb 6 metres d'amplària.

El barri creix cap a xaloc

Les terres que queden al costat esquerre del camí de son Fangos, propietat de l'apotecari Bernat Muntaner Morey, no es varen vendre i crec que segueixen essent seves, tot i que incultes i descuidades, en espera de qualque pla general que n'indiqui el seu destí definitiu. De moment, tot allò oficialment està qualificat, amb les normes vigents, com a zona verda. I fa honor a la qualificació.

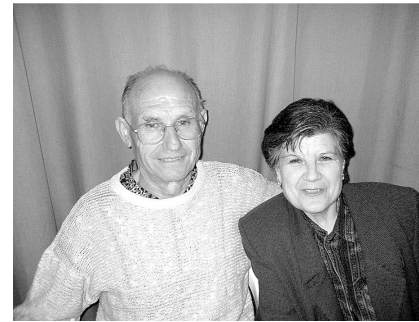
Al fons d'aquesta quarterada grossa, hi confrontaven uns tres quartons de terra d'en Bartomeu Mascaró *Polixó*, que era un conrador ben diligent casat amb una tal Vives, filla de l'amo en Llorenç Vives *de la Curia*. En Tolo també va veure l'oportunitat de la revaloració dels seus terrenys i investí a vendre'ls a bocinets. Els primers que compraren varen ser l'amo Antoni Parera *Rabassó*, en Biel Pascual *Leu*, n'Antoni Rosselló *Cadirer*, En Josep Muntaner Crespo i en Martí Bassa. Els primers que hi anaren a viure varen ser en Josep Montaner¹¹ amb la seva esposa Asunción Pérez Molina, que hi construïren la seva casa, actual núm.10 del carrer de l'Hortènsia. Li seguiren, posteriorment, la de Gabriel Pascual *Leu* i la d'en Martí Capó Bassa. El solar de 170 m² va costar a Josep Muntaner, preu real, 60.000 pessetes.

Les altres estirades i carrers

Els altres carrers varen néixer en aquest ordre i ja amb bastant més amplària, com s'ha apuntat, i amb sentit de modernitat urbanística: carrer del Cirerer, carrer de la Llimonera i el carrer del Garrover, les amplàries dels quals són de 6 metres.

La primera casa de cada un dels carrers va ser respectivament la de Vicenç Sabater, la d'Antoni Maimó *Taxista* i la de na Felicidad Ruiz Palomo (única que hi ha encara ara en el carrer del Garrover a la part més pròxima a la ronda).

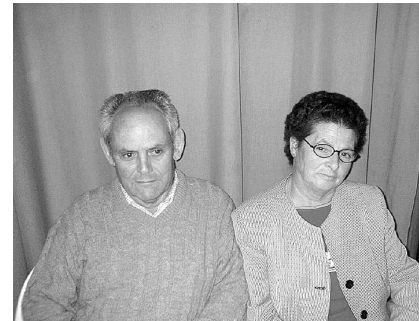
Matrimonis protagonistes



José Ant. Tercero i Rosario López



Ismael Sevilla i Maria Bonnín



Pedro López i Maria Hernández



Josep Montaner i Assunción Pérez



Joan Duran Vives i Maria Siquier



Reyes Tercero i Bienvenida Sáez

Com costa fer-se un ca seva

Aquelles famílies treballadores —pràcticament la majoria de les 24 que hi habitaven, amb un total de 122 persones que s'hi comptabilitzaren al maig de 1972— s'hagueren de construir la seva casa fent hores d'excés i treballant-hi homes, dones i els fills més revenguts. Aquestes hores extraordinàries es feien de vetlada, de nit i de matinada. Mig a les fosques o amb llums de butà o de carbur, per mor dels dos grans problemes amb què aquells anys els veïns s'havien d'enfrontar: esquivar la vigilància dels agents de la policia municipal —que aleshores actuaven de zeladors— i la manca d'electricitat, cosa que feia que brillàs l'absència de qualsevol casta de maquinària per a la construcció, a part que també escassejaven de bondeveres les formigoneres, els discos o les grues, que només els empresaris amb més força començaven a tenir. Tot s'havia de fer manualment i amb bons braons. La majoria de cases estan fetes amb cantons de marès de 20cm de gruix, i això suposava esforç col·lectiu per apujar les parets mestres i també les amitgeres que es feien de mitges pedres (10cm de gruix).

El primer problema, esquivar la policia, el resolien amb una mica de vigilància i ull despert o fent la feina, com ja hom ha apuntat, emparats per la fosca o violant el precepte dominical de no treballar en diumenges ni festes de guardar. A més, les motos dels zeladors havien d'arribar necessàriament per la plaça de sa Llorençada i carrer del Rebumbori, llavors encara inexistent aquest darrer. Per tant, els veïen venir de lluny i tenien temps, en sentir un xiulet d'alarma convengut, d'amagar les eines o desaparèixer de l'obra els treballadors. Els materials ja procuraven entrar-los dins l'obra per no fer fressa, cosa que els nostres 'monicipals' els havien aconsellat benèvolament que fessin per a no comprometre'ls, ja que per allà també n'hi havia qualcun que hi havia comprat. Tots els d'allà coneixien aquestes estratègies a la perfecció. Els proveïdors dels materials ja procuraven advertir-los bé per sentit de solidaritat. No debades un dels principals proveïdors de ciment i de cantons era un regidor de l'Ajuntament, qui els donava tota classe de facilitats per pagar-los-hi a terminis o 'quan poguessin' i sense carregar-los cap suplement en concepte d'interessos o de mora.

Per resoldre el segon dels problemes apuntats més amunt, el del subministrament d'electricitat, havien trobat una esclatxa molt enginyosa, facilitada pel mestre picapedrer, de bona memòria per als primers habitants del barri de Son Fangos, l'amo Antoni Parera *Rabassó*. L'amo Antoni, que comptava amb llarga experiència d'obres furtives i en sabia una estona llarga de com esquivar zeladors, arquitectes, permisos d'obra impossibles i la resta de teranyina urbanística, els havia deixat connectar el llum al seu magatzem de bastimenta que s'havia construït al carrer-camí de Son Fangos on arribava el fluid d'un comptador d'obres instal·lat a la plaça de sa Llorençada. I això, per a aquells pioners era tot, l'any 72. Eren cent cavalls de força per a la vida domèstica i sobretot per tenir llum per continuar treballant els vespres d'amagat. Però hi hagué un veí d'aquella placeta que donà part a GESA d'aquella concessió tan perllongada d'obra i la companyia retirà corrent i comptador. El raval va quedar a les fosques. Amb això començà una odissea ben penosa de la història dels primers veïns de la barriada: aconseguir corrent 'legal'.

La lluita per obtenir electricitat

Els prohoms de la incipient barriada formaren una junta de veïns, al capdavant de la qual hi posaren en Pedro López Martínez i uns quants dels més directament afectats com eren n'Ismael Sevilla i n'Antonio Guzmán, aquest darrer ja ha passat a millor vida. Aquests valents es posaren al capdavant per obtenir fluid elèctric. Ja me'ls teniu anant de perits, de projectes, d'electricistes, de consultes amb els veïns, de convèncer els més freds i de moderar els més entusiastes... Després arribaren el pressupost i els repartiments de les 'contribucions especials voluntàries'. L'acusada del veí de la plaça de sa Llorençada els costaria 248.230 pessetes, amb un afegitó inesperat de 85.000 i altres arreus de qualque malpagues. Tot plegat, 333.230 pessetes i altres minúcies de darrera hora, que eren, si no tots, molts de diners per a aquells treballadors. Els propietaris de la majoria de parcel·les no construïdes no volgueren pagar, salvant honrosíssimes excepcions. Els promotors de la millora no arrufaren el nas i investiren al repartiment. Tocaren 11.077 pessetes per habitatge i 7.337 per cada cotxeria. Les arplegaren i les pagaren fins a doblar i maia. Però aquest no va ser el conflicte de bondeveres. L'autèntica penúria va ser que després d'haver-hi anat els instal·ladors¹² i fet clots amb barrobins, posats els pals, penjades les gafes, fils, capsos... tot d'acord amb la normativa vigent, de llum, res de res! Espelmes, llums de carbur o de butà. I així, dies, setmanes, mesos... I arribà la crispació personal i col·lectiva perquè les autoritats manacorines no hi volien donar el vistiplau. Allò era una barriada il·legal no contemplada, però sí castigada, pel discutible i discutit Pla general d'ordenació urbana de Manacor que es coïa i que mogué gran polseguera entre els ciutadans de Manacor i de Porto Cristo i d'una manera especial entre els grans afectats, els del barri del camí de Son Fangos.

Per tal d'aconseguir la connexió al corrent elèctric, la junta de veïns a què ens hem referit, inicià una silenciosa moguda que la conduiria a l'èxit. Recaptaren el consell dels veïns més espavilats, que alhora mogueren amics, qualque advocat, arquitecte i enginyer volentosos que saberen trobar temps fora del seu horari professional i els varen orientar gratuïtament. Dels consells d'uns i altres, en sortí la pensada d'anar a fer una visita al senyor bisbe, al capità general i al governador civil. Un professor de català de per allà prop els va redactar les sol·licituds. En Pedro Lòpez va fer de veure l'amo en Jaume Bover *Cama*¹³ que va accedir a presentar-los a les autoritats abans esmentades. N'Ismael Sevilla i en Pedro López ho recorden d'aquesta manera: «L'amo en Jaume, amb qui jo havia fet amistat —diu en Pedro— quan vivíem ran de ca seva, al carrer Alcázar de Toledo, em digué que anàssim a cercar un taxi i ell ens duria a veure els seus amics de Ciutat. Llogàrem el de Francesc Cortès, *Tabaquer*, i acompanyàrem l'amo en Jaume, n'Ismael Sevilla, n'Antonio Guzmán i jo». N'Ismael segueix cantant: «Primer anàrem a cal bisbe, que era don Rafael Álvarez Lara, i ens va atendre molt bé. Record que l'amo en Jaume ens hi va presentar i ell va dir "I jo què hi puc fer per resoldre els vostres problemes?" Jo li vaig dir que si ell intercedia davant les nostres autoritats, no li ho podrien negar. Si ell no ho aconseguia, no ho aconseguiria ningú. Va prendre nota de les nostres aspiracions i va dir que en venir el seu secretari faria les gestions

oportunes i que per part seva no es perdria. Llavors anàrem a veure el capità general, a ca seva, a un pis, no lluny del Palau Episcopal —segueix contant n'Ismael—. L'amo en Jaume *Cama* va dir: “Jo ara he de pujar tot sol. Voltros, mentrestant, podeu anar a prendre un cafè mentre jo faig la meua feina i llavors m'esperau aquí baix. Davant d'aquest senyor només ha de parlar un al mateix temps i tan sols heu de dir la veritat sense afegir-hi res”. En baixar l'amo en Jaume pujàrem al pis i aquell senyor ens va rebre en pijama, perquè l'amo en Jaume l'havia hagut de despertar. Jo vaig explicar-li quines eren les nostres pretensions. Li deixàrem la nostra sol·licitud. Va donar algunes instruccions a l'amo en Jaume que ara no record. El capità general va ser molt atent i ens va assegurar que aviat tendríem resposta». En Pedro López remata la contarella de l'eixida a Ciutat: «Després de la visita al capità general anàrem al Govern civil. L'amo en Jaume ens va fer esperar a baix i ell va pujar a conversar amb la gent de per allà. El governador em sembla que era el Sr. Ramiro Pérez Maura. Així ho vàrem fer i al cap d'una estona l'amo en Jaume va baixar amb la cara ben somrient. Tornàrem ben contents tots quatre cap a Manacor. Pocs dies després ja teníem corrent a les cases del poblet¹⁴. L'amo en Jaume havia fet el miracle només amb tres gestions. No et pots imaginar amb quin delit pagàrem el taxi els tres representants dels veïns. Després li vàrem fer un bon regal, a l'amo en Jaume *Cama*. Se'l mereixia, se'l tenia ben guanyat».

Son Fangos i el polèmic Pla general

Si el problema del subministrament d'electricitat havia quedat resolt amb relativa rapidesa, tot i que la teranyina municipal havia embullat la cosa devers un any, el començament de 1976 els en dugué un altre de bastant més difícil solució. Aquesta muntanya que els semblava insalvable tenia un nom: Pla general d'ordenació urbana del municipi de Manacor. S'havia començat a redactar uns anys abans i ara estava a exposició pública. En fer-se públic, s'havia mogut molt de sarau entre constructors, depredadors, urbanitzadors, etc. És a dir, els qui han fet sempre el que volen, pressionant i inspirant lleis i reglaments a gust i conveniència seus, com passa encara ara. Tot seguit us pos uns botons de mostra dels esquitxos que romanen a la premsa i que foren especialment dramàtics per a aquella bona gent treballadora de Son Fangos.

La cosa ja havia començat anys enrere amb l'inici de la redacció del Pla. *Perlas y Cuevas* publica en el seu núm. 295 del 30 de desembre de 1972 un article sense signar titulat “No al chabolismo”. Dóna la notícia que hi ha una comissió que ja ha fet algunes reunions i que cerca uns terrenys per oferir a l'Ajuntament «para el inicio de la empresa¹⁵, está trabajando en firme y va decidida a que el afán de estos días no se diluya ante los lógicos contratiempos que han de surgir, contratiempos propios de todo proyecto importante. Por otra parte, el propio Ayuntamiento será el primer interesado en la desaparición de las chabolas¹⁶, no sólo por razones de humanidad —que estimamos incuestionables— sino por otra razón, evidente en el caso concreto del “Pueblo Español” de Es Camí de Son

Els carrers del barri de Son Fangos el 2004



Carrer del Taronger



Carrer de la Llimonera



Carrer de l'Ametler



Carrer de Son Fangos. Les tres primeres cases



Carrer de l'Olivera



Carrer de l'Hortència

Fangos, cuya pervivencia entorpecería gravemente uno de los polígonos del nuevo Plan de Ordenación Urbana (el subratllat és nostre). Estamos convencidos de que la construcción de unos bloques de viviendas que sustituyan con dignidad la obra extraoficialmente realizada, en concreto la de este Camí de Son Fangos —obra no autorizada, pero sí tolerada por una elemental razón de comprensión de los problemas de unas familias inmigrantes— paliará i compensará sobradamente los esfuerzos realizados para alzar estas humildísimas viviendas, siempre que el cambio se realice con tacto (subratllat nostre) y que la situación de los nuevos edificios no signifique marginación alguna de la actual periferia ciudadana.» L'escrit ja reflecteix l'amenaça tan temuda d'enderrocament, que va durar uns quatre anys inacabables.

La temor dels veïns anà augmentant amb les declaracions del Sr. Antoni Palou de Comasema, advocat i assessor urbanístic del Pla de Manacor i cap del Negociat d'Urbanisme de l'Ajuntament de Palma, aparegudes al diari *Ultima Hora* del 5 de març de 1976, i reproduïdes al nostre *Manacor* el dia 20 del mateix mes: «Los aspectos más discutidos del Plan han sido el olvido de un barrio de gente trabajadora en el lugar denominada 'Son Fangos',(sic) i la creación de un patrimonio municipal del suelo, con la proyección de un polígono industrial junto a la carretera de Palma. El barrio de Son Fangos, fue edificado sin planos para las viviendas i con callejuelas muy estrechas, en una anarquía total. Respecto a los núcleos urbanos fuera de control, la Comisión de Urbanismo pedía que fueran incluidos en el plano de información y, añadida textualmente, 'deberán definirse concretamente en los planes de Ordenación cual debe ser su futuro urbanístico».

Als sonfanguins això els havia posat l'ai al cor. Sabien que traduït en paraules intel·ligibles a tothom volia dir que no existien. A més, ja s'havia fet córrer la veu del fantasma de la por que els esbucarien les cases. No és estrany, per tant, que les mateixes declaracions anteriors se'n facin ressò. El senyor Palou de Comasema afegeix: «En el barrio reina el malestar, ya que Son Fangos no aparece en los planos y su situación queda indeterminada. En cuanto a la creación de un Patrimonio municipal del suelo, parece existir una crisis de confianza en el Ayuntamiento. Se teme que éste no tenga capacidad económico-financiera para costear una expropiación masiva de terrenos, que ascendería a millón y medio de metros cuadrados, por un lado. Por otra parte, se desconfía del acierto que pudiera presidir una operación de este tipo al llegar el momento de revender los terrenos una vez urbanizados».

Per acabar-ho de confitar, els periodistes Joan Martorell i *Fiblo*, elaboren un qüestionari que el Sr. Palou de Comasema, molestat, exigeix que se li faci per escrit ja que diu «no estoy dispuesto a contestar a lo loco a sus preguntas». La qüestió tercera que li formulen és aquesta: «*El hecho de que Manacor no tuviera Plan propició una anarquía urbanística que nadie se encargó de detener. Ahora el Plan legalizará muchas de las irregularidades que se cometieron, fundamentalmente urbanizaciones y edificaciones que se hacían sin Plan Parcial con el consentimiento del Ayuntamiento y de los técnicos municipales. Esas legalizaciones se pueden dividir en dos clases: Por ejemplo, Mitjà de Mar, en Porto Cristo y otras, cuyos*

promotores son económicamente fuertes (el subratllat és nostre); y otras que se refieren a gente trabajadora, inmigrantes en su mayoría, que construyeron viviendas fuera de la ciudad, caso de las cincuenta viviendas del Pueblo Español (llegiu barri de Son Fangos) y 'Camí de ses Tapareres'. Las primeras (les dels rics) quedan legalizadas sin mayores dificultades, en cambio las segundas quedan incluidas en zona verde».

A la pregunta sobre l'anarquia urbanística, l'assessor del Pla manacorí respon així: «*Respecto a esta pregunta, únicamente puedo señalar que el Plan General, que hay en trámite, en cuanto a calificaciones de terrenos se han tenido en cuenta las normas legales que a tal efecto aparece en la Ley del Suelo, con respecto a Son Fangos y Ses Tapareres. El Consistorio Municipal se halla dispuesto a solucionar el problema que el planeamiento pudiera ocasionar a los habitantes de este sector*». Tot plegat, que seguia ben clara l'amenaça d'esbucar-los el niu, per ventura arribarien a una petita indemnització, a tot estirar.

L'enginyer Pere Nadal Tous, en un article ben assenyat publicat a *Perlas y Cuevas*, analitza el problema dels veïns desesperats en la recerca d'arguments legals per justificar i consolidar la seva residència i apunta una possible solució per evitar l'enderrocament. El fragment de la proposta diu així: «*a) distinción clara entre afectados con derecho a protección y dignos de todas las consideraciones para sus viviendas, y oportunistas que quieran arrimar el ascua a su sardina y hacer pasar por zona urbana terrenos colindantes no afectados por el problema que los habrá, no quepa duda. b) Dotación de infraestructura sanitaria, no demasiado difícil técnicamente por pasar la red cerca, muy necesaria, pues hemos podido ver que existen desagües que dan a la calle. c) Imposibilidad de establecimiento de toda industria molesta, nociva o peligrosa, incipiente alguna de ellas como también hemos podido ver, y que agudizaría el problema sanitario. No nos cabe duda de que habrá de encontrar una solución digna y eficaz. Y que se encontrará. No hay otro remedio*».

Afortunadament per als veïns de la barriada de Son Fangos el malson acabaria amb la no aprovació del Pla general per l'Ajuntament a la sessió plenària del dia 2 d'abril de 1977, en què el vot negatiu dels regidors Jaume Llodrà, Miquel Pericàs, Josep M. Fuster i Mateu Puigserver, amb la sortida de la sala a l'hora de la votació de l'assenyat Joan Escalles, li posaren les barreres que ja semblen definitives perquè encara duren.

Les Normes subsidiàries i complementàries de planejament de Manacor, aprovades el 24 de juliol de 1979, atorgaren carta de ciutadania als domicilis que s'havien guanyat a pols i a braó els habitants dels afores de Manacor, no tan sols els de la barriada maleïda de Son Fangos. Dissortadament, la recomanació de Pere Nadal que no es pogués instal·lar cap indústria molesta i perillosa, no es va tenir en compte. Més endavant una d'elles esdevendria font de nous conflictes socials per a la barriada.

Els veïns tenen un gran i agradable record, pel paper que hi jugaren i el bé que hi feren de manera altruista, del batle Pere Galmés, de l'arquitecte Pere Sansaloni, de l'enginyer Pere Nadal Tous, de l'advocat Josep Pinya i del doctor Miguel Carlos Fernández Alves *es Madrileno*. Sense els bons consells i oficis dels quals possiblement aquest barri hauria viscut moments dramàtics i de revolta social de virulència imprevisible. Molt possiblement, de no haver-se mobilitzat a l'hora oportuna, el barri ja no existiria com a comunitat humana i, per tant, aquesta comunicació hauria estat impossible.

Els primers serveis

Una vegada aconseguida la pau municipal arribaren altres serveis, ben en comptagotes, com foren la recollida de fems, el clavegueram, el telèfon, la pavimentació dels carrers, la construcció de les voravies... Però, encara que semblava estrany, no foren possibles serveis tan indispensables com una simple botiga de venda de queviures. Heus ací la frustració d'un primer intent.

José Antonio Tercero i la seva dona adequaren un tros de ca seva per obrir una botiga de queviures. Feia falta en aquell indret. Els sonfanguins —recordem que eren devers tres-cents— havien d'anar a la més pròxima que era la de l'amo en Llorenç, al carrer d'Albocàsser, vora el casal on altre temps fabricaven moles. Quan el matrimoni tengué tots els papers arreglats i el vistiplau de l'inspector de Sanitat que els digué que, de part seva, tot estava en regla, interpretaren que allò era el permís i obriren l'establiment i començaren l'activitat comercial. No els durà gaire l'alegria perquè poc després començaren les desfilades dels agents de l'autoritat, exigint-los el tancament del comerç per manca de llicència municipal. Com que el matrimoni havia adquirit bastants aliments de llarga durada, com conserves i altres productes de venda lenta, demanaren clemència i consell al regidor encarregat aleshores de la plaça i d'aquestes qüestions, el Sr. Antoni Serrà. És curiós com la mateixa persona que, per complir les seves obligacions, els enviava els agents de l'autoritat perquè l'establiment romangués tancat, els aconsellava darre-darrere que no s'hi enfadassin i que no passassin ànsia. Que una vegada que haguessin rebut la denúncia, que la hi entregassin i ell, davant seu, l'esqueixaria perquè en tenia la darrera paraula. La cosa va durar fins que hagueren exhaurit totes les existències, però la botiga finalment hagué de tancar. Els bons oficis d'aquell home que representava la llei els facilità, en compensació, un lloc de venda a la plaça de les verdures perquè poguessin tirar endavant la seva activitat comercial, base única de la seva font d'ingressos.

Arriba l'Associació de Veïns

Quan una comunitat s'ha trobat tan sacsejada com la que és objecte d'aquest estudi, ha après, després d'unes quantes travelades, que l'única manera d'aconseguir el reconeixement de la seva veu i vot és fer pinya i empènyer tots junts en una sola direcció.

Els carrers del barri de Son Fangos el 2004



Pl. Pilar i Carrer del Garrover



C. Garrover. Al fons, Pl. Pilar



Camí de Son Fangos



Passatge particular



Camí de ses Tapareres



Camí Tapareres, primera casa



Carrer del Cirerer



Camí Son Fangos des de s'Hortet

La materialització d'aquestes aspiracions d'assolir una certa autonomia de barriada va arribar amb l'aprovació dels estatuts de l'Associació de veïns "Son Fangos", que ha estat una de les més actives de les que tenim a Manacor, tant per aconseguir millores urbanístiques i d'infraestructures com per a l'organització de les festes anuals. L'entitat està inscrita en el Registre Municipal d'Associacions amb el núm.9 el 29.05.1992. Havia estat aprovada pel Govern civil amb el núm. 2110 i amb data 14. 05, 92. El seu Codi d'Identificació Fiscal (CIF) és el 07325632.

La primera junta rectora tengué com a president electe el Sr. Fernando Vicente Jarque i els següents vocals: n'Antoni Lliteres Oliver (vicepresident 1r), en Josep Montaner Crespo (vicepresident 2n), n'Àngela Pascual Planissi (tresorera), na Isabel Calero Garrido (secretària 1a), na Maria Celeste Sabater Romero (secretària 2a), n'Ismael Sevilla Alique, en Daniel Domínguez Navarro, en José Antonio Tercero Alfaro, en Bartomeu Oliver Morey, en Vicente Sabater Altaba, en Francisco Cebrián Domínguez, en Joan Duran Vives, en Miquel Serra Sureda, en Manuel López López, en Pedro López Martínez, en Cristóbal Pomares González i en Pere Canet Estelrich. Varen fer la primera de les sessions el 8 de març de 1992.

Els presidents successius han estat: en Tomeu Obrador Melis, en Fernando Ruiz Palomo i en Josep Montaner Crespo, que ho és a l'hora de redactar aquest treball. El vicepresident —ara únic— és José Antonio Tercero Alfaro.

Sembla que és l'única associació de veïns de Manacor que té local propi i que està ubicat al carrer de l'Olivera, núm. 3-5 (Pl. del Pilar). L'han construït els mateixos veïns a base de l'esforç i treball personal dels seus impulsors i associats amb la col·laboració del nostre Ajuntament, que no hi ha escatimat mitjans. Fa uns set anys que funciona com a centre cultural, lloc d'assemblea i de trobada.

La festa de la barriada és la Mare de Déu del Pilar, el 12 d'octubre, i fou instituïda per la primera junta de l'Associació.

Les activitats culturals de l'Associació que tenen lloc a la seu del carrer de l'Olivera són l'escola d'adults, el punt mallorquí i el ball de saló. Tot això es completa, per les seves festes, amb exposicions dels treballs realitzats allà i els d'altres indrets.

L'Associació guarda un bon record dels batles Gabriel Homar Sureda, Gabriel Bosch, Catalina Sureda Fons i Miquel Riera Servera per tant com han fet per la dignificació del barri. Totes aquestes persones han deixat l'empremta d'accions i millores de les quals els veïns estan ben agraïts.

La toponímia

Ja hem deixat apuntat al començament del treball que les terres del saig Febrer eren conegudes pel nom de na Teula o na Gil. Amb la urbanització sorgiren noves necessitats d'anomenar els nous carrers i, en un principi, en els documents que hem pogut consultar per la Sala foren grafiats amb les primeres lletres de l'alfabet, les

compreses de la A a la D, amb tres excepcions: el d'*Hortènsia*, el de *Saeugenio* (sic), el darrer aparegut, que dugué el *número 1* i la plaça del *Pilar*, que semblen haver nascut no fa gaire per iniciativa dels veïns, sense cap mena d'intervenció municipal.

L'Associació de Veïns, per mitjà del seu primer president, Fernando Vicente, el dia 8 de juliol de 1992 dirigí un escrit al Departament de Participació Ciutadana de l'Ajuntament i a la delegada de Cultura, conjuntament, demanant la retolació dels carrers i adjuntant una proposta amb un croquis estudiat per la directiva de l'Associació. En aquesta proposta figura el canvi de les lletres pels següents noms:

BARRI DE SON FANGOS. Primera proposta de l'AV d'anomenar els carrers

Sense anomenar	A	B	C	D	Núm.1	Ortensia
<i>Son Fangos</i>	<i>Los Naranjos</i>	<i>LosOlmos</i>	<i>Oliva</i>	<i>Cerezo</i>	<i>Los Almendros</i>	<i>Ortensia</i>

Font: elaboració de l'autor

Pocs dies després, el 17 de juliol, el delegat de Participació Ciutadana, Sr. Eduardo Puche Castillejo, traslladava l'escrit de l'Associació a la delegada de Cultura, Sra. Catalina Sureda Fons. El 22 d'octubre, el Servei d'Assessorament Lingüístic emetia un informe proposant la denegació de la proposta per no complir amb els requisits prevists a la Llei de normalització lingüística i al Reglament municipal per a la seva aplicació, però alhora recomana la traducció a la llengua catalana, si es desitja mantenir els noms proposats, d'acord amb la legalitat vigent.

El 27 de novembre l'Associació torna a dirigir un escrit a l'Ajuntament adjuntant un altre croquis amb l'esmena d'un carrer i la inclusió d'un altre que no havien posat al primer croquis i proposta. La cosa ara quedava així:

BARRI DE SON FANGOS, Segona proposta de l'AV d'anomenar els carrers

Son Fangos	A	B	C	D	Núm.1	Ortensia	Saeugenio
<i>Son Fangos</i>	<i>Naranja</i>	<i>Almendros</i>	<i>Oliva</i>	<i>Cerezo</i>	<i>Limonero</i>	<i>Ortensia</i>	<i>Algarrobo</i>

Font: elaboració de l'autor

El 30 de novembre de 1992 la Sra. Sureda Fons comunica per escrit a l'Associació l'acord de la Comissió de Cultura, Ensenyament i Normalització Lingüística dient que no hi ha inconvenient d'acceptar els noms proposats excepte el del carrer dels *Oms*, perquè ja està atribuït a un carrer de s'illot, per la qual cosa els demana que proposin un altre nom. Es veu que ja deuen estar advertits verbalment per la regidora perquè a la proposta anterior ja havien substituït el dels *Olmos* per *Almendros* i el *núm. 1* per *Limonero*.

El 4 de novembre de 1992 la Comissió de Cultura demanà al Departament d'Urbanisme informació referent a «l'existència de determinats carrers i una plaça

a la barriada de Son Fangos per determinar la seva nomenclatura». Desconeixem quina va ser la resposta d'aquest Departament, que suposam verbal puix que no consta a l'expedient. La cosa estigué embarrancada uns mesos fins que el 15 de juny de 1993 la regidora donà l'ordre verbal de traducció al Servei d'Assessorament Lingüístic. La proposta del Servei d'AL, que seguí el criteri de la coherència de posar noms d'arbres o de plantes i que fou aprovada en el plenari del 6 de juliol de 1993, dona els resultats següents:

BARRI DE SON FANGOS . Evolució de la toponímia urbana

Inicial	Son Fangos	Carrer A	Carrer B	Carrer C	Carrer D	Carrer I	Carrer Ortensia	Carrer Saeugenio
Proposats pels veïns	<i>Camino de Son Fangos</i>	<i>Calle Naranjo</i>	<i>Calle Olmos- Calle Almendros</i>	<i>Calle Oliva</i>	<i>Calle Cerezo</i>	<i>Calle</i>	<i>Calle Ortensia</i>	<i>Calle Algarrobo Limonero</i>
Proposats pel Servei de NL	Camí de Son Fangos	Carrer del Taronger	Carrer de l'Ametler	Carrer de l'Olivera	Carrer del Cirerer	Carrer de la Llimonera	Carrer de l'Hortènsia	Carrer del Garrover

Font: elaboració de l'autor.

La col·locació de les plaques es va fer l'any següent (1993) amb motiu de les festes de la barriada, en el mes d'octubre. De tot d'una només se'n col·locà una, amb presses, a cada carrer. Les altres foren lliurades al president de l'Associació el 16 de maig de 1994. Foren elaborades pel mestre artesà Miquel Oliver, al seu taller Fang i Foc de Ciutat. Sembla que l'artesà no les pogué cobrar fins devers el maig...

El problema de Recumasa

Els veïns de Son Fangos han tengut durant 14 anys una espina que els ha causat infinites molèsties ambientals. Els renous i tremolors de la maquinària d'aixafar els cotxes, les entrades i sortides dels camions plens de ferralla, els incendis —no els únics— del 14 de març del 2000 i del 27 de novembre de 2001, de molt complicada extinció per part dels bombers, les emanacions de gasos procedents de benzina i d'olis en esclafar els vehicles, la contaminació del subsòl causada per aquests derivats de petroli i d'àcids de bateries, els rosegadors que s'havien instal·lat en els cotxes abandonats, els problemes d'insuficiència respiratòria d'unes veïnes que ja no podien sortir de casa seva i havien d'estar connectades a una careta d'oxigen a qui els metges de Son Dureta acabaren per aconsellar canvi de paratge... foren uns quants dels motius que impulsaren els dirigents de l'Associació a plantejar seriosament al batle Miquel Riera Servera —amb els bons oficis de la periodista Cati Julve i de la regidora Conxa Gil (tot sigui dit)— a decretar, el 18 de desembre del 2001, el tancament del local a l'empara de la llei que prohibeix aquesta mena d'activitat en una zona rústica i sense llicència municipal. L'empresa es veié obligada a traslladar la seva activitat a lloc més allunyat de la població.

Pau i després glòria

Els veïns, aquest dia, tengueren una de les alegries més grosses que han arribat mai al barri. Aquest alliberament havia suposat una llarga odissea que començà el 1995. En un principi, el tros de terra de devers una quarterada on estava ubicada només havia de servir com a depòsit municipal dels cotxes abandonats al carrer —que no solia passar del centenar. A l'hora de ser precintat ja era una autèntica indústria ferrallera i un cementeri amb més de dos mil vehicles a l'espera de desballestament.

El president de l'Associació de Veïns, Josep Montaner Crespo, amb el costat de la seva junta, havien fet possible aquest autèntic miracle de treure's l'espina més grossa que ha mortificat aquesta, ara altra vegada, tranquil·la barriada de veïns ben avenguts, feiners i ben cohesionats davant les adversitats.

PRINCIPALS FONTS UTILITZADES

ANÒNIM. "El Plan General de Ordenación Urbana de Manacor". Declaracions del Sr. Antoni Palou de Comasema. *Última Hora* 5.08.76, reproduïdes pel setmanari *Manacor* al núm.1969 del 20.03.76.

ANÒNIM. "No al chabolismo". *Perlas y Cuevas* núm.295 del 30.12.1972.

ANÒNIM. "Visita al Gobernador". *Manacor* núm. 1974 del 24.04.1976.

BARCELÓ BOVER, Gabriel. *Gent de Forana* Edicions Manacor 1981

BARCELÓ, Miquel. "Los vecinos de Son Fangos de Manacor exigen el traslado de la chatarrería". *DM* 18.03.2000.

FRAU, P./ PERIS, X. "Alarma en Manacor por un gran incendio en una chatarrería". *DM* 15.03.2000.

FUSTER PERELLÓ, Josep M. *Carrers de Manacor*. Ajuntament de Manacor 1997.

GBB. *Entrevistes* personals hagudes el maig de 2004 amb Pedro López Martínez, els germans José Antonio i Reyes Tercero Alfaro, Josep Montaner Crespo, Ismael Sevilla Alique, Joan Duran Vives, les cònjuges respectives, i altres persones del barri de Son Fangos, amb consultes a la documentació que aporten, com escriptures de propietat, contractes, cèdules, retalls de premsa, fotografies, etc.

JULVE, Catalina. "Cementerio de coches. Una actividad polémica para la ciudad". *DM*. 9.01.2002.

JULVE, Catalina. "El alcalde exige la evacuación urgente de la chatarrería del barrio de Son Fangos". *Diario de Mallorca* 29.11.2001.

JULVE, Catalina. "Los vecinos de Son Fangos exigen el cierre inmediato de la chatarrería". *DM* 18.03.2001.

JULVE, Catalina. "Un nuevo incendio en la chatarrería causa pánico en la zona de Son Fangos". *DM* 28.11.201.

JULVE. Catalina. "El Ayuntamiento precinta la chatarrería de Son Fangos por carecer de licencia". *DM* 9.01.2002.

Llibre d'actes de l'Associació de Veïns de Son Fangos.

MARTORELI, Joan i FITO. "Un plan polémico. Lo único que puede conseguir el plan es evitar desmanes". *Manacor*, núm. 1969 del 20.03.1976, reproduït de La Última Hora.

NADAL NICOLAU, Bernat. "La decisió per al poble". *Manacor* núm. 2023 del 9.04.1977.

NADAL TOUS, Pere. "Nuestro Pueblo Español" *Perlas y Cuevas* núm. 375

RIERA RIERA, Joan. "Urbanismo en Manacor". *Manacor* núm. 1969 del 20.03. 1976.

RIERA, Llorenç. "Los fuegos de artificio destapan la realidad". *DM* 28.11.01

ROS D'ES CARRITXAR, es. "Dos problemas d'es Poble Espanyol". *Manacor* núm.1769, del 20.05.1972.

ROS D'ES CARRITXAR, es. "Es Poble Espanyol". *Manacor* núm. 1768 del 18.05. 1972.

Servei d'Assessorament Lingüístic. Carpetes de Toponímia. Ajuntament de Manacor.

TUGORES MANRESA, Antoni i SERRA, Pep. "15 preguntas a un porqué". *Manacor* núm. 2023 del 9 d'abril de 1977.

TUGORES MANRESA, Antoni i VENY, Gabriel. "No se aprobó el Plan General de Ordenación Urbana". *Manacor* núm. 2022 del 2.04.1977.

TUGORES MANRESA, Antoni. "Que sea para bien". *Manacor* núm. 2022 del 2.04.1977.

NOTES

1 El primer nom amb què fou conegut (a la premsa) aquest barri va ser *Poble Espanyol* o *Pueblo Español*, per la procedència de bona part dels seus primers habitants.

2 La caseta, d'un sol aiguavés, estava voltada i ubicada allà on ara és la cotxeria d'en Pedro López. Aquesta caseta l'habitaven n'Isidoro Tejada, en *Sidoro*, i la seva dona, la madona Capona.

3 Era una antiga camada per anar a la finca de darrere, propietat, aquesta, del pare de Pedro Canet Estelrich. Després d'un plet en què no es pogué demostrar la propietat legal, els veïns del carrer de l'Hortènsia pagaren al presumpte propietari, per evitar enfrontaments, trenta mil pessetes perhom. Així i tot, hagueren de tenir-ne més endavant, quan el pretès propietari hi envià un tractor perquè la llauràs. (Informació oral facilitada per Josep Montaner Crespo).

4 En **Ramon Febrer** era caixista a la Impremta Rosselló de l'amo en Joan *Rotger*, després del seu fill Bartomeu. La tancaren quan aquest darrer es va jubilar. En Juli feia d'ebenista.

5 **Reyes Tercero Alfaro**, Alcaozo, Albacete, 1937. Es dedicà al comerç de cansaladeria.

6 En Reyes pagava 500 pessetes per estar a les cases de Can Vencís.

7 Es tracta de **Joan Duran Vives**, nascut a Manacor el 22.01.1938 i de **Maria Siquier Colomer**, natural de Muro (8.10.46). Tenen dos fills: Antoni i Francesc. Ell ha treballat de gerrer, de picapedrer i de fuster. Feren la casa dins un tros de terra de 1485 m² comprat a Antoni Bassa Fiol per 1.100 pessetes oficialment (que en realitat eren 297.000, puix el m² els costà 200 pessetes). La compravenda l'escripturà el notari Damià Galmés Nadal, el 4. 02.71. Varen ser els primers habitants del barri que varen tenir l'electricitat ja que els fou atorgada el 7 de juny de 1968, *per regar el jardí*. GESA els amplia la potèn-

cia el 20. 01.69 *per poder tenir una rentadora*. La primera línia passava per davant ca seva i anava a la granja de pollastres de l'amo en Jeroni Salas, avui inactiva, al final del carrer del Cirerer. (Informació i documentació facilitada pel matrimoni).

8 En **Pedro** havia nascut a Alcudia de Guadix, Granada, el 10 d'octubre de 1936. Als tres mesos de casats varen venir a Manacor i s'instal·laren a una caseta de s'hort d'en Roig, molt a prop del bingo de Can Costa, vora de l'hipòdrom.

9 **Ismael Sevilla Alique**, constructor, nascut el primer de febrer de 1935 a Villanueva de Guadamejuz (Conca) casat amb **Maria Marí Bonnin** (es Mercadal, Menorca, 15.II.1941). La família d'Ismael vengué tota sencera i es va establir a Felanitx on n'Ismael va conèixer la seva dona. Hi va sojornar durant 9 anys. Vengueren a Manacor i visqueren al c. d'en Sales, al Barracar. Va fer feina de picapedrer al nou col·legi de La Salle. La parcel·la d'aquest matrimoni va ser escripturada a cal notari Enrique Jiménez Brundelet l'11 de desembre de 1972. Té uns 120 m² i va costar, oficialment, 2.000 pessetes. En realitat n'Ismael i la seva dona en varen pagar 44.000. Segons n'Ismael, ja hi construïen ca seva el 1970.

10 El popular funcionari caminer, encarregat de les feixines i de la plaça de les Verdures de l'Ajuntament. Tothom el coneixia amb el renom de l'amo en Joan Guapo.

11 **Josep Montaner Crespo**, nasqué a Paterna (València) el 4.12.1943. La seva esposa nasqué a la ciutat d'Alacant el 26.06.1948. El Sr. Montaner diu que la primera construcció del carrer fou un magatzem d'ormeigs de picapedrer del mestre Antoni Parera *Rabassó*, al cap de cantó del carrer de l'Hortènsia amb el camí de Son Fangos.

12 Els qui posaren la xarxa i es cuidaren de tot el que s'hi relaciona varen ser els electricistes de la casa Santandreu Hermanos, *Banya*. Amb qui tractaren directament els veïns va amb en Miquel Santandreu.

13 **Jaume Bover Ferrer** (Manacor 1894-1975). Vegeu, BARCELÓ, Gabriel, *Gent de Forana* 1981, pag. 38-43.

14 Segons conta en Pedro López, la seva filla Maria Dolores va néixer a ca seva, amb llum de butà, un dia abans que tècnics de GESA, venguts directament de Palma, connectassin la tan esperada electricitat.

15 Construir un grup d'habitatges senzills per recol·locar els que desallotjassin. A qualque mitjà surt el nom de *Viviendas Santo Cristo*, que mai no s'arribaren a construir ni per a ells ni per a ningú.

16 No ho eren, barraques, sinó cases d'una planta ben sòlides i ben construïdes. Els propietaris no eren debades, la majoria, treballadors de la construcció, alguns d'ells fins i tot tenien empresa pròpia.